

Den ekonomiska oron och energin

En introduktion och översikt

ER 2009:04

Böcker och rapporter utgivna av Statens
energimyndighet kan beställas från
Energimyndighetens publikationsservice.
Orderfax: 08-5059 33 99
e-post: energimyndigheten@cm.se

© Statens energimyndighet
Upplaga: 500 ex

ER 2009:04

ISSN 1403-1892

Förord

Energimyndigheten har på eget initiativ tagit fram två expertrapporter som, ur olika perspektiv, beskriver den finansiella krisen som utvecklades 2008. Ambitionen var i första hand att medarbetarna skulle förstå mer om hur den påverkar energisystemet, politiska styrmedel och de aktörer som myndigheten på olika sätt arbetar med.

Rapporterna har skrivits av myndighetens chefsekonom Tord Eng respektive experten Urban Kärrmark. Det har inte funnits anledning för ställningstaganden från myndighetens sida. Rapporterna avspeglar respektive författares bedömningar.

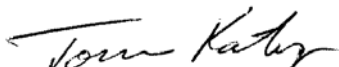
Diskussionerna och rapporterna kom att få innehåll som gör att myndigheten vill göra dem tillgängliga för allmänheten. Utbudet av begripliga analyser bortom tidningsartiklarna är litet – och antalet som har energiperspektiv är ännu färre.

Rapporterna nådde bortom ambitionen. De innehåller beskrivningar av hur krisen utvecklades, i andra länder, men också i Sverige och i relation till det svenska energisystemet. Det görs en genomgång över olika möjligheter att aktivt utnyttja ekonomisk politik och hur energipolitik kan användas för att stimulera den svenska ekonomin. Energimyndigheten som är förvaltningsmyndighet för frågor om användning och tillförsel av energi kan här spela en roll.

Den politiska huvuduppgiften för regeringen handlar om åtgärder för att stimulera tillväxt och sysselsättning. Energisystemet kan i en sådan politik både vara en tillgång att utnyttja men också utgöra en restriktion.

Vi hoppas rapporterna skall öka kunskapen och bidra till fler diskussioner om de möjligheter och problem som finns. Föreliggande rapport har utarbetats av Tord Eng.

Eskilstuna i januari 2009

Tomas Käberger
Generaldirektör

Tord Eng
Chefsekonom

Innehåll

1	Varför denna skrift om den ekonomiska oron?	7
2	Den finansiella krisen	9
2.1	Hur uppstod förutsättningarna för krisen?	9
2.2	Varför sprack bubblan?.....	11
2.3	Så sprack bubblan	12
3	Utvecklingen i den reala ekonomin	15
4	Effekter på klimatet och klimatarbetet	17
4.1	Mål och styrmedel	18
4.2	Att gynna klimatet i krisbekämpningen.....	18
5	Krisen i Sverige	21
6	När vänder det?	23
7	Nya förutsättningar för energi- och klimatarbetet	25
7.1	Den offentliga sektorn	26
7.2	Företagen	27
7.3	Hushållen	28

1 Varför denna skrift om den ekonomiska oron?

Ska en sektormyndighet verkligen bry sig om konjunkturen?

Finanskrisen och den tunga recessionen påverkar i grunden dem med vilka Energimyndigheten ska göra sitt jobb. *Företagen* kan inte längre låna pengar som förr, många är i färd med att tappa sina marknader och några för en strid på kniven om sin överlevnad. *Hushållen* har blivit mer sparsamma då deras bostäder och förmögenheter förlorat i värde. Många är varslade eller hotas av arbetslöshet. Bankerna har stängt sin dörr. *Kommunerna* kommer att få problem med sin budget. De får andra prioriteter än klimatet. Media förmedlar dagligen en bild av en värld och ett land i kris.

Energimyndigheten och andra som bedriver omställningsarbete lokalt och regionalt måste beakta detta. Vi måste pröva nya vägar för att bli nyttiga och trovärdiga för våra intressenter i det långsiktiga arbetet på att begränsa klimateffekterna.

Syftet med detta papper är att ge underlag för strategidiskussioner på politisk nivå, i myndigheten, bland energirådgivarna, i kommunerna, hos energisamordnarna på länsstyrelserna, i energitjänstföretag, hos konsulter och hos andra aktörer som bedriver omställningsarbete riktat mot hushåll, företag och kommuner.

Papperet inleds med en tämligen grundlig genomgång av den finansiella krisen. Meningen är att förklara vad som hänt och för att undersöka om det finns fog för att förvänta en förändrad omvärld för kommuner, företag och hushåll de närmaste åren. Det kan också visa sig fördelaktigt att förstå krisens ursprung och natur. I tider av oro som nu, ökar behovet av att förstå och prata om omvärlden. Redogörelsen för den finansiella krisen är långsam och utförlig för att försöka ge läsaren en kommunicerbar bild av förloppet hittills.

För att kunna arbeta framgångsrikt mot målen måste myndigheten och andra som arbetar med energi- och klimatfrågorna anpassa sig till krisens förutsättningar. Det behövs ny kunskap, nya prioriteringar, andra sätt att kommunicera. Kortfattat berörs i papperet hur den offentliga sektorn, företagen och hushållen påverkas av krisen i avseenden som är betydelsefulla för arbetet mot lägre klimateffekter. Faktiskt ger recessionen och arbetet på att häva den nya öppningar i arbetet. Dessa ska medvetet tas till vara.

Energimyndigheten avser att gå vidare med arbetet på att finna bättre sätt att arbeta under en djup lågkonjunktur. Myndigheten förbereder att kontinuerligt ta

fram relevant information om krisen och dess effekter och förutsättningar för energi- och klimatarbetet.

Regionalt och lokalt kommer den närmaste tiden många personer att vara sysselsatta med detta gemensamma problem. Hur kan vi bäst närma oss hushållen och företagen? Vilken ny information behövs, hur ska den kommuniceras? Förslag kommer att tas fram, erfarenheter kommer att vinnas.

Myndigheten avser att utveckla en web-tjänst för att snabbt sprida idéer och erfarenheter om att arbeta i krisens skuggor. Målet är att starta denna verksamhet den 1 februari 2009. Information kommer att finnas på myndighetens hemsida www.energimyndigheten.se.

Det här papperet är det första momentet i det arbetet.

2 Den finansiella krisen

Den finansiella krisen beskrivs ofta enkelt som en följd av osäkra lån till husköpare i USA. De numera välbekanta *subprimelånen* utlöste krisen, det är riktigt, men krisens ursprung ligger i en tidigare världsomspännande, galopperande kreditexpansion. En kreditexpansion som blev möjlig genom att bankerna skapade nya strukturer på den finansiella marknaden – instabila, farliga strukturer. En expansion som nu förbyts i en kontraktion under fritt fall.

En megastor kreditbubbla har spruckit. Innebörden är stora **kreditförluster**, med de dåliga, amerikanska huslånen som ursprung. Men kreditkontraktionen innebär också en infarktliknande **likviditetsbrist**. Vanliga banker tillsammans med de nya aktörerna i finansvärldens oreglerade "frizon", investeringsbanker, hedgefonder, pensionsfonder och andra, är beroende av att kunna sälja sina penninginstrument, då dessa behöver omsättas eller då man behöver gå ur en position. Det fanns före krisen en likvid marknad för de gigantiska omsättningar av penninginstrument som ständigt pågick. Nu räcker den inte längre till.

Kreditkontraktionen innebär i sig ett ökat finansieringsbehov. Många placerare vill samtidigt gå ur sina åtaganden, sina positioner. Bankerna måste öka sitt kapital då deras fordringar/innehav värderas ner. Men köparna är borta från penningmarknaden. Misstro och svårigheter att rätt beräkna värdet av kreditinstrumenten och deras innehavare gör att det blivit extremt trångt på marknaden. En ihärdig **likviditetskris** har uppstått.

Den är svår att överblicka, svår att förstå och prognostisera och utomordentligt svår för regeringar och centralbanker att avhjälpa. Finanskrisen ger intryck av kaos. Det förefaller som om ingen längre kan överblicka de finansiella marknaderna. Frågan är om man på goda grunder ännu kan utesluta en formlig kollaps på marknaden.

2.1 Hur uppstod förutsättningarna för krisen?

Tidigare gav bankerna lån till företag och hushåll och behöll lånen tills de förföll. Men så är det inte längre. Bankerna säljer nu sina lån, sina fordringar, till andra finansiella aktörer. De paketerar ihop lånen till nya produkter, nya kreditinstrument. För att kunna sälja dessa instrument krävs att man kan hitta säljare, att marknaden är likvid. Att många alltid är beredda att köpa dessa instrument.

Samtidigt har nya finansiella institut sett dagens ljus. Vid sidan om bankerna har skapats nya investeringsbanker, hedgefonder och andra kreditinstitut. Dessa köper bankernas fordringar i form av värdepapper, paketerar ihop dem med andra papper med olika risk och ger ut nya värdepapper, nya produkter, på marknaden. Det måste ständigt finnas köpare av dessa papper. Det måste, igen, finnas hög

likviditet på marknaden. Utvecklingen av den grå bankzonen har pågått under ett par decennier.

Kreditriskerna sprids på detta sätt på fler aktörer. Man delar risken, man poolar den. En elegant lösning. Att poola risk blev under några år högsta mode. Allt fler fordringar och intäktsströmmar *papperiserades* och såldes som finansiella produkter. Detta är i grunden fördelaktigt, många kan bära en större risk än den enskilde, det är försäkringsföretagens idé. En annan fördel med den grå banksektorns framväxt var att den möjliggjorde att korta krediter kunde användas till långa, högavkastande krediter. I det nya systemet var det lätt att skaffa krediter till stora, långsiktiga investeringar. Kreditexpansionen gick också hand i hand med en hög tillväxt i den reala ekonomin.

De olika delarna i den nya, grå zonen kompletterade varandra. Hedgefonderna, exempelvis, tjänade pengar på omotiverade prisskillnader på värdepapper och valutor. De köpte och sålde så länge prisskillnaderna kvarstod. Detta ökade marknads likviditet, vilket var positivt.

Flera av de nya aktörerna påminner om banker, men står utanför den vanliga regleringen av bankvärlden. Det var helt enkelt fördelaktigt för de ursprungliga bankerna att skapa nya aktörer för att klara sig undan regleringarna, exempelvis kraven på bankernas kapital i förhållande till deras utlåning. Det finns sådana, internationella krav på bankerna. Bankerna insåg att de skulle kunna mer pengar om de kunde kringgå reglerna, de kunde frigöra mer medel till utlåning.

Den finansiella krisen föregicks av en lång period av låga räntor, en stabil makroekonomisk utveckling och en betydande framtidsoptimism. Tillväxten var hög år efter år, inte minst i Kina och andra tillväxtekonomier. Att ta risk föreföll i det framväxande finansiella systemet helt naturligt. Omständigheterna medförde en vild jakt på avkastning. En aldrig tidigare skådad kreditexpansion blev följden.

Men instabila element fanns inbyggda i strukturen. Ingen kunde längre genomskåda det verkliga värdet av de nya kreditinstrumenten, de blev allt mer ogenomskinliga. De var sammansatta av olika värdepapper. Det blev också snart omöjligt att beräkna kreditvärdigheten hos innehavarna av dessa papper. De etablerade ratingföretagen kunde inte alls leva upp till sitt ansvar. De gav systematiskt värdepapper och låntagare alldeles för hög rating.

Intresset minskade också för att göra noggranna kreditvärderingar. Ingen tänkte ändå behålla risken, alla skulle strax sälja den vidare, eventuellt efter att ha packat om den med andra värdepapper.

Betydelsefullt var också att den grå bankzonen kom att kännetecknas av en låg andel eget kapital i förhållande till utlåningen. Detta syntes som en extrem utväxling på det egna kapitalet, men innebar en hög sårbarhet. De nya aktörerna

kunde inte heller som bankerna återfinansiera sig hos landets riksbank. Systemet hade därmed blivit mer sårbart, fått svårare att absorbera chocker.

2.2 Varför sprack bubblan?

Det var kanske ingen slump att krisen startade i USA. USA har ett stort underskott i sina affärer med omvärlden, vilket fortgår år efter år. Amerikanerna importerar för högre värden än de exporterar, de bygger upp en skuld till omvärlden. Denna skulle för länge sedan ha lett till att dollarn värderats ner om inte världen vant sig vid att använda dollar, inte bara till att köpa amerikanska varor för, utan som reservvaluta, som *värdebevarare* i bankvalven. Underskotten har kunnat fortgå. De sista åren har dock värdet på den amerikanska valutan börjat sjunka. Just nu under den pågående krisen stiger dollarkursen, vilket är ett utslag av krisen som sådan, den amerikanska dollarn är gammal, känd och beprövad, trygg att hålla sig till på kort sikt.

USA har också ett stort underskott i sin statliga sektor. År efter år är de statliga utgifterna högre än skatteintäkterna. Den statliga belåningen ökar.

USA har de senaste åren vant sig vid att leva på kredit. Att de stora underskotten i handelsbalansen kunde finansieras med att andra länder, framförallt Kina och Japan, köpte amerikanska statspapper för sina dollar, ledde till att pengar fanns i överflöd. Den amerikanska riksbanken kunde hålla räntan kontinuerligt låg.

Under många år ökade fastighetspriserna, i USA och i andra länder, inte minst i England och också i Sverige. En *fastighetsbubbla* byggdes upp. Under de gyllene åren med ständig värdestegring var det lätt att låna pengar till ett eget hus.

I USA ville politikerna att även de socialt utsatta skulle få hoppa på tåget. De med staten nära lierade privata bolåneinstituten Freddie Mac och Fannie Mae konstruerade en ny sorts lån. Husköparna fick låna till hela köpeskillingen till en ränta som låg under marknadsräntan.

Upplägget var att räntan sedan steg efter något år, till marknadsnivån eller något högre för att kompensera för de första årens rabatt. Detta skulle fungera, trodde man, eftersom fastigheterna hela tiden skulle fortsätta att öka i värde och ekonomin skulle fortsätta att blomstra. Långivarna tänkte också snabbt sälja skuldsedlarna vidare, ingen skulle ta hela risken, som vanligt i det nya finansiella systemet. Allt skulle ordna sig till det bästa.

Högrisklånen till de amerikanska husköparna, subprimelånen, såldes vidare. Innan försäljningen blandades de med andra värdepapper till nya instrument. I senare led kom dessa instrument i sin tur att blandas med andra instrument till återigen, nya ”produkter”, allt mer ogenomskinliga.

Många fonder, banker och andra institut kom att få betydande inslag av dessa värdepapper i sin ägo. På det här sättet spreds risken med huslånen till de fattiga hushållen, som lockats med rikliga lån

I bokföringen till de banker och institut som har de svårbedömda värdepapperen, bokförs de som en tillgång i balansräkningen. Men många ompackningar av de ursprungliga subprimelånen och andra nya instrument gjorde det svårt att rätt värdera de berörda balansräkningarna.

Ett ytterligare steg mot finanskrisen var, som nämnts, att de välrenommerade ratingföretagen konsekvent överskattade värdet på de finansiella instrumenten. Deras överoptimistiska värderingar användes som försäljningsargument. Den höga ratingen fick också normalt försiktiga aktörer att börja köpa dessa till synes säkra, högavkastande papper, t ex svenska kommuner.

2.3 Så sprack bubblan

De betalningssvaga grupperna som fått de förmånliga, men senare allt dyrare lånen, orkade inte med betalningarna. Fastighetspriserna började sjunka. Villapriserna i USA har i många stater gått ner med en tredjedel.

De finansinstitut, banker och fonder som bland sina tillgångar hade produkter med subprimelån, tappade i tillgångar och kreditvärdighet. Många banker hade garanterat de nya institutens värdepapper och blev nu tvungna att skriva ner sina tillgångar. Med ett lägre kapital måste de dra ner på sin utlåning. De måste snabbt sälja ut tillgångar för att finansiera nytt kapital. Efterfrågan på likviditet ökade.

Problemet var bara att ingen längre ville köpa penninginstrumenten. Tilltron hade gått ur marknaden. Ingen visste vem som satt på de dåliga papperen. Bankernas aktier föll, värdet på fondandelar föll. Plötsligt ville alla gå ur marknaden. Fonderna måste sälja sina aktier och värdepapper för att kunna lösa ut dem som ville dra sig ur. Utbudet av värdepapper ökade ytterligare. Men ingen ville köpa. Likviditetskrisen var ett faktum.

Fonderna måste snabbt sälja ut sina aktier, vilket snabbt drev aktiekurserna i en ond spiral nedåt. För många placerare blev dessutom enda möjligheten att skaffa pengar, att sälja aktier. Till de andra värdepapperen fanns inga köpare. Aktierna gick att sälja, men kurserna föll som stenar. Den svenska börsen sjönk under de första elva månaderna 2008 med 60 procent.

IMF bedömer att de sammanlagda förlusterna på de amerikanska bostadslånen uppgår till 1400 miljarder dollar, de sammanlagda kreditförlusterna uppgår till många tusen miljarder dollar.

Fannie Mae och Freddie Mac förstatligades, investeringsbanken Lehman Brothers gick i konkurs, investeringsbankerna Bear Stern och Merrill Lynch köptes upp av affärsbanker, världens största försäkringsbolag AIG förstatligades, storbanken

Citigroup räddades av amerikanska staten, fem stora europeiska banker på gränsen till konkurs räddades av stater, mm. Särskilt konkursen av Lehman Brothers fick svåra konsekvenser internationellt.

Den finansiella krisen spred sig runt världen, till Europa, till Latinamerika, till Asien – inte minst till Japan, som knappt hunnit återhämta sig efter sin långa kris under nittioalet.

Det som utmärker denna kris i jämförelse med de många tidigare finanskriserna, är att den samtidigt drabbar alla betydande marknader.

Kreditinstitutens misstro mot varandra växte. Inte ens affärsbankerna vågade lika lätt som tidigare ta korta lån hos varandra, som de alltid gjort, över natten eller för ett par månader.

Tidigare hade exempelvis de svenska affärsbankerna lånat pengar av varandra för en ränta som bara obetydligt överskred räntan på statspapper, vilka är helt säkra – staten går aldrig i konkurs. Nu krävdes ett betydande påslag för att kompensera för den risk, som nu kunde förknippas med ett lån till grannbanken, ett par procentenheter.

Det blev dyrt att hantera risk. Det fanns inte längre någon att enkelt dela den med, inget att paketera ihop den med.

Marknaden stramades åt. Behovet av likviditet kunde inte alls mötas. Ny belåning till företag stoppas upp. Bankerna kan inte finansiera någon ny utlåning. De har nästan oöverstigliga problem med att finansiera sig själva.

Då företagen inte kan låna av bankerna, får de ta till andra sätt, de kan ge ut egna obligationer, de kan emittera nya aktier. Båda vägarna leder idag till dyra krediter. Många även större, nu välmående företag får skjuta på sina investeringar. Andra får svårt att klara tillfälliga svackor. Särskilt utsatta blir de små och medelstora företagen

3 Utvecklingen i den reala ekonomin

Den finansiella krisen sprider sig nu snabbt till den reala ekonomin. Även utan den finansiella krisen stod en lågkonjunktur för dörren, men förloppet blir nu påskyndat och förvärrat.

Företag behöver låna till investeringar. Ofta behöver de också låna till sin rörelse. Den lamslagna finansmarknaden gör detta svårt och dyrt. Företagen kommer att investera mindre än tidigare. Några företag kommer att hamna i akuta svårigheter när de inte kan låna för att möta tillfälliga likviditetssvackor. Antalet konkurser kommer att öka.

De lägre börsvärdena och sjunkande priser på fastigheter innebär att hushållens förmögenhet minskar, vilket innebär att de konsumerar mindre. Företagen som möter minskad efterfrågan drar ned på investeringsplaner och produktion, vilket i sin tur innebär lägre produktion för underleverantörer. Företagens förväntade vinster faller, aktierna faller ytterligare.

Vi får lägre produktion och högre arbetslöshet. De arbetslösa har en låg konsumtion.

Ekonomin kommer in i en negativ utvecklingsspiral.

Allt fler människor får sina förväntningar om framtiden förändrade, från trosvis optimism till nattsvart pessimism. Denna pessimism blir delvis självuppfyllande, framtidsförväntningarna blir lägre.

4 Effekter på klimatet och klimatarbetet

Då produktionen blir lägre än den annars skulle ha blivit, blir också utsläppen av klimatgaser lägre. Transportbehovet minskar under lågkonjunkturen, med lägre utsläpp som följd. Samtidigt innebär krisen att fordonsparken inte förnyas i önskvärd takt. Transporterna sker i ökad utsträckning med gamla fordon. Under lågkonjunkturen går investeringarna ned. Användningen av äldre maskiner fortsätter. Nya maskiner har normalt bättre energiprestanda. Under krisen fördröjs således utvecklingen mot ett energieffektivare samhälle. Förhållandena blir desamma i hushållssektorn. Gamla kylskåp, frysar för att inte tala om bilar har sämre prestanda än de nya. Ju längre de miljöbättre investeringarna dröjer, desto hårdare blir arbetet på att sänka utsläppen då ekonomin skjuter fart igen.

Industrins utsläpp blir lägre, transporternas utsläpp blir lägre, med i båda fallen en långsammare förnyelsetakt. Energisektorn påverkas också av krisen. Efterfrågan på energi minskar, utsläppen blir lägre. Även här påverkas nyinvesteringarna och förnyelsetakten. Investeringar i förnybar energi stoppas upp.

Oljepriset går *ned*, men från en extremt hög nivå. Lågkonjunkturen medför lägre oljeanvändning och därmed lägre priser. Förväntningar om fortsatt ”låga” priser leder till lägre investeringar i utvinning. Flera aviserade eller påbörjade investeringar läggs på is eller dras ned i volym.

Strukturellt sjunker utvinningen i de stora fälten. På sikt, när konjunkturen vänder och efterfrågan åter ökar, kommer det att bli svårt att öka produktionen i takt med efterfrågan. De nu minskade investeringarna kan i det tidsperspektivet leda till ännu högre oljepriser. Den finansiella krisen åstadkommer således ett andrum i oljeprisets väg mot de höga höjderna, men kan öka takten i klättringen den dag det vänder.

De andra energislagen följer oljan, som alltid. Priserna på kol och naturgas är snabbt på väg ner. Även priset på inhemska bränslen som flis och pellets sätts under lägre press av den sjunkande efterfrågan.

Elpriset sjunker med den lägre efterfrågan, lägre priser på de fossila bränslena och med lägre priser på utsläppsrätter, allt annat lika. Även priset på utsläppsrätter förväntas nämligen sjunka. Produktionen i industrin som behöver utsläppsrätterna går ner. Efterfrågan minskar och antalet på marknaden tillgängliga utsläppsrätter ökar, priset sjunker.

De svenska elcertifikaten kan komma att påverkas av krisen. Priset på dessa sätts i samspelet mellan efterfrågan, vilken bestäms av staten som en kvot mellan

förnybar el och den totala efterfrågan på el, och utbudet av förnybar el. Om elanvändningen går ned kan kvoten förnybar el lättare nås, vilket skulle ge en press nedåt på elcertifikaten. Förväntningar om en lägre efterfrågan är tillräckliga för att minska förväntningarna om bra betalt för certifikaten.

4.1 Mål och styrmedel

I det internationella klimatarbetet används mål och styrmedel. Inom EU diskuteras nu målen för 2020. Kommissionen och parlamentet har beslutat om nya mål för EU att gälla för år 2020. Koldioxidutsläppen ska minska med 20 procent, energieffektiviteten ska öka med 20 procent och andelen förnybar energi ska öka till 20 procent.

Den ekonomiska krisen har påverkat beslutet när det kommer till hur målen ska nås. Flera berörda länder har gett uttryck för att deras resurser känns otillräckliga för att både bekämpa krisen med dess arbetslöshet och klimatet. Handeln med utsläppsrätter ska svara för två tredjedelar av utsläppsminskningarna.

Utsläppsrätterna har tidigare tilldelats industrin gratis. Planerna på att de från 2012 ska auktioneras ut har ändrats i beslutsprocessen. Enligt beslutet ska de auktioneras ut från 2013, men nya medlemsstater och Italien medges undantag. Likaså ska den konkurrensutsatta industrin få sina utsläppsrätter gratis.

4.2 Att gynna klimatet i krisbekämpningen

Drabbade länder kan lätta på krisen med penningpolitik och finanspolitik, förutom riktade åtgärder mot finanssektorn för att få igång finansmarknaderna. I penningpolitiken försöker länderna med lägre ränta, i finanspolitiken försöker man höja den inhemska efterfrågan med nya, ofinansierade statliga utgifter eller med skattelättnader.

Finanspolitiken rymmer direkta möjligheter för klimatarbetet. Om de statliga stimulanserna riktas mot åtgärder för bättre transporter, förnybar energi eller energieffektivisering kan krisen och miljöeffekterna bekämpas samtidigt.

Kina är intressant i sammanhanget. Kina och de andra snabbväxande ekonomierna drabbas av krisen. Inte så hårt som västvärlden, bedömare ser framför sig en lägre takt i den ekonomiska tillväxten, men ingen recession som i Europa, USA och Japan. För Kina kan det handla om en tillväxt under något år på ca 5 procent, mot 8-9 annars. Effekten på Kina blir indirekt. Motorn i den kinesiska ekonomin är exportefterfrågan, framförallt från USA. Nu köper USA mindre och redan har många industrier i Kina slagit igen.

Den kinesiska staten har gått in med statliga stimulanser på drygt fyra tusen miljarder kronor. Tanken är att ersätta den bortfallna utländska efterfrågan med inhemsk. Betydande delar av de nya statliga utgifterna ska ägnas åt förnybar energi. På så sätt kan utvecklingen i Kina vad det gäller klimatpåverkan komma att bli bättre under krisen. Energiproblemet i Kina kan ses som frågan hur man ska

få tillräckligt med energi till den hela tiden växande produktionen. Svaret är kol och åter kol. Försörjningsproblemet lättar nu, vilket kan bli positivt. Ett andrum uppstår.

Även i USA nämns i samband med krisbekämpningen betydande satsningar på klimatbefrämjande investeringar.

För att ett finanspolitiskt medel ska vara användbart ska det ge effekt på sysselsättningen snabbt, helst direkt, och de långsiktiga effekterna ska vara önskvärda.

Utbildningsinsatser hör hemma i denna kategori. Arbetslösa får möjlighet att utbilda sig inom något bristyrke. När den ekonomiska aktiviteten skjuter fart igen, är de förberedda för nya jobb. Krisen är ett bra tillfälle att ta bort flaskhalsar i omställningen i energisystemet.

5 Krisen i Sverige

Svårigheter att få lån i bank, minskande BNP, företagsnedläggelser och snabbt ökande arbetslöshet kännetecknar situationen i Sverige.

Svenska banker och pensionsfonder hade ingen särskilt tyngande andel av subprimeprodukter i sina balansräkningar. De har dock drabbats, även i innehav från andra, som t ex Lehman Brothers, men förefaller fortsatt lönsamma och stabila. Förluster kan dyka upp, exempelvis för banker, som har en betydande osäker utlåning i de baltiska staterna.

Den svenska regeringen har ställt garantier till bankerna, i enlighet med en överenskommelse mellan staterna i EU. Riksbanken ger därutöver bankerna generösa korta lån. Som vi redan sett, för Sverige och i andra länder, finns det emellertid ingen snabb lösning för den finansiella krisen. Detta hänger samman med att vi fått en *likviditetskris*.

Den finansiella sektorn kännetecknas av att det är svårt att få lån, att riskfyllda projekt har blivit ännu dyrare att finansiera än förr, risk har blivit dyrare, och en betydande osäkerhet. Särskilt utsatta är mindre företag med svag likviditet. Antalet konkurser ökar.

Vad gäller effekterna på den **reala ekonomin** drabbas Sverige hårt av konjunkturnedgången i världen. Vår ekonomi är öppen mot omvärlden. Då våra exportländer drabbas av en nedgång märks det direkt i den viktiga svenska exporten. Den svenska försäljningen rasar nu i allt fler branscher. BNP sjunker. Hushållens efterfrågan går ned i takt med de lägre förmögenhetsvärde som följer de fallande aktiekurserna och de sjunkande fastighetspriserna. Folk blir fattigare och handlar mindre. Arbetslösheten ökar. Osäkerheten om framtiden tilltar och hushållen blir mer försiktiga, de konsumerar mindre. Varsel om stora nedläggningar avlöser varandra. Byggnationen har praktiskt taget upphört. Produktionen sjunker.

Sveriges BNP förväntas minska under nästa år. Arbetslösheten kan komma att stiga till 8-9 procent. SCB beräknar att Sveriges BNP har minskat de senaste två kvartalen. Vi befinner oss därmed i en recession.

Alla tecken tyder på att vi är på väg ner i en djup lågkonjunktur.

6 När vänder det?

Det finns starka kopplingar mellan den finansiella och reala ekonomin. Den finansiella krisen tynger och förvärrar recessionen. Det förefaller svårt att tänka sig en vändning i konjunkturen med bibehållen kris i det finansiella systemet. En vändning innebär att investeringsviljan återkommer, att investeringarna ökar. Detta kräver att investeringarna går att finansiera, att banksystemet börjat fungera normalt igen.

En lösning på den finansiella krisen är således ett nödvändigt villkor för att konjunkturen ska vända. Om det är tillräckligt återstår att se. Den optimism som skulle sprida sig då likviditetskrisen lättar bör dock kunna utveckla en del ekonomisk kraft.

Vi ser ännu inte något slut på finansmarknadernas problem. Att staten går in med sina garantier till bankerna, vilket sker överallt i världen, är otillräckligt för att komma tillrätta med likviditetskrisen. För Sveriges del kan problemen bli betydligt värre innan det är dags att tala om vändpunkten.

När kommer vändningen? Prognosmakarna är tämligen samstämmiga. Finansdepartementet, affärsbankerna och de stora organisationerna förutser negativ tillväxt under åtminstone ett år. Om ett par, tre år skulle vi kunna vara tillbaka med normala siffror. Prognoserna har emellertid också det gemensamt att de reviderats ner kontinuerligt det senaste året.

Många bedömer läget som allvarligare än vår senaste recession i början på nittitalet, några befarar att vi närmar oss en depression av trettiotaldjup.

Finansminister Borg karakteriserar finanskrisen som den värsta sedan depressionen. Han menar att finanskrisen fördjupar den internationella lågkonjunkturen framöver. OECD beräknar BNP-utvecklingen 2009 i Europa till - 0,5 procent, i USA till - 0,9 procent. Motsvarande prognos från IMF är Europa - 0,5 procent och USA - 0,7 procent.

En realistisk prognos, värd att ha som referens för det fortsatta arbetet med energi- och klimatpolitiken, kan inte vara annan än att vi under minst ett par år framåt kommer att leva i en djup lågkonjunktur, med fortsatta problem på finansmarknaderna.

7 Nya förutsättningar för energi- och klimatarbetet

Syftet med detta papper är att inleda en diskussion om den ekonomiska krisens konsekvenser för arbetet på ett bättre, mer miljö- och klimatanpassat energisystem.

Genomgången hittills ger fog för antagandet att de närmaste åren i Sverige kommer att präglas av den ekonomiska krisen. Vi bör förbereda oss på att under lång tid att få verka i en ekonomisk kris.

För Energimyndigheten och våra partners i energi- och klimatarbetet är det intressant att fundera över hur krisen kan tänkas förändra beteendet hos våra viktigaste intressenter. Dessa finns i den offentliga sektorn, i industrin och näringslivet, i forskningsvärlden och i hushållen. Låt oss göra en översiktlig genomgång och samtidigt undersöka vad vi kan göra för fortsätta vårt arbete på ett bättre energisystem, samtidigt som vi beaktar våra intressenters nya problem.

Men först allmänt: opinionsläget kommer att förändras av en djup lågkonjunktur. Mest angelägen kommer krishanteringen att te sig. Att ge sysselsättning till arbetslösa är det viktigaste. Stora summor kommer att riktas mot att lösa finanskrisen och recessionen. Klimatfrågan kommer att skjutas i bakgrunden. Förespråkarna för att snabbt göra mer i klimatpolitiken kommer att få svårare att göra sig hörda.

Även i ett internationellt perspektiv kommer klimatfrågan att få det tyngre. Många nationer inom samarbetet i EU, exempelvis, kommer att få svårt att klara utgifterna i krishanteringen med de nya åtaganden i klimatpolitiken som förbereds. De kommer att förespråka ett lägre tempo i klimatarbetet.

Här finns det anledning för klimatets tillskyndare att ge underlag för motargument. Klimatpolitiken rör utvecklingen på lång sikt. Det gäller att inte bli alltför närsynt. En framsynt energi- och klimatpolitik kan utformas för att även på kort sikt ge högre sysselsättning. Investeringar i bättre energiteknik hör hit.

Lågkonjunkturen ger lägre kostnader för många investeringar. Dessa investeringar blir på sikt nödvändiga att genomföra för att nå de uppsatta målen i klimatpolitiken. För dem som kan ta utgifterna nu, innebär detta fördelar. De får en bättre position i konkurrensen den dag det vänder. Att skjuta på nödvändiga investeringar ger på motsvarande sätt nackdelar.

7.1 Den offentliga sektorn

Staten kan påverka klimatarbetet på flera sätt i krisen. Ett sätt är att undersöka om förändringar i styrmedelsarsenalen bör övervägas för att ge dessa styrmedel även en konjunkturpåverkande roll. Detta gäller främst timingen i styrmedlen. Temporära investeringsstöd i energisystemet har använts tidigare i konjunktursyfte.

Ett annat sätt är att knyta lättnader för hushåll och företag till förändringar i deras energianvändning. Den nyligen genomförda förändringen i skattelättnader för hushållsnära tjänster till att omfatta också reparationer och ombyggnader kan bli ett steg i den riktningen.

Ytterligare andra möjligheter finns i statens roll som fastighetsägare – vilka klimatmotiverade åtgärder kan påskyndas – andra finns i statens roll som transportör. Dags att se över fordon och transportsätt.

Snabba utredningsinsatser kan förbättra statens beslut.

En del lockande investeringar finns i transportsystemet, i nya vägar och järnvägar. Kan vi snabbt förhålla oss till föreslagna investeringars långsiktiga värde i energi- och klimatpolitiken? Är Förbifart Stockholm bra för klimatet?

Kommunerna kommer att få en mer ansträngd ekonomi. Kostnaderna för den sociala omsorgen ökar, samtidigt som skatteintäkterna går ned. Kommunerna kommer att tvingas till besparingar. Kommunerna kommer att få svårt att låna i det vanliga banksystemet, men är så stora tillsammans att de också har egna finansiella möjligheter.

Kommunerna kommer också att ställa ökade krav på att staten ska rycka in med regelrätt finansiellt stöd, inte minst för att hålla sysselsättningen uppe i kommunerna. Nya KLIMP-liknade initiativ kan väntas. Hur ska dessa utformas på ett effektivt sätt?

Krav kommer också att ställas på att tidigarelägga infrastrukturinvesteringar, bättre vägar, bättre och nya järnvägsförbindelser.

Kommunerna är stora lokalförvaltare. Går det att snabbt spara pengar på insatser för att spara energi? Vilka statliga program skulle kunna sättas in på ett fördelaktigt sätt? De kommunala bostadsföretagen kommer att få problem, lägre hyresintäkter, lägre lönsamhet, färre reparationer och nyinvesteringar. Förvaltare som har goda uppslag till att spara energi, och därmed pengar, får svårt att få gehör om insatserna kostar investeringsmedel.

Den tredjepartsfinansiering som prövats av några svenska kommuner, bl a i Vingåker, kan den utvecklas? Kommunen delar intäkterna av lägre energiåtgång i

kommunens lokaler med en part som bekostar nya pannor och fönster, och liknande. Kan staten ta en roll här?

Trots allt kommer nya hus att byggas. Förbättras möjligheterna att ställa högre krav på energieffektivitet i nya hus med kommunal markanvisning? Byggkostnaderna förväntas gå ner under lågkonjunkturen.

De inom kommunens förvaltning som haft medvind under några år, de som arbetar för bättre miljö, kan komma att förvisas till en mer undangömd roll. De blir mer beroende av hjälp utifrån för att få genomslag för sina idéer. Kan myndigheten hjälpa till att sätta strålkastarljuset på dem?

Energimyndigheten kan också indirekt stötta energi- och klimatarbetet i kommunerna, genom att kommunicera utåt de möjligheter till att spara pengar som ligger i en bättre energieffektivitet. Spara pengar genom att spara energi. De kommunala energirådgivarna är viktiga för hushållen. Deras arbete försvåras av krisen. Myndigheten får anpassa sitt arbete mot rådgivarna efter detta. Ökat stöd, mer och annan information till dem, utbildning om att vägleda i bistra tider, mer uppsökande verksamhet, de små företagen ska nås.

7.2 Företagen

Företagen kommer i mycket att behöva fokusera på sin överlevnad. De pengar som kan skakas fram till investeringar behövs för deras kärnverksamhet.

De kan få hjälp att spara pengar genom att spara energi.

Kan staten också utveckla eller utvidga program, typ PFE, där de ekonomiskt tjänar mer än sparad energi på att vara verksamma i området?

Många *små företag* kommer att få en strid på kniven. De saknar både pengar och administrativa resurser.

Hur kan de få hjälp att spara energi? Vilka program, skräddarsydda för små företag kan på kort tid sjösättas? Vilken utbildning behöver företagen? Hur snabbt kan de få den? Vilka utbildningsinsatser kan snabbt komma energirådgivarna till godo, i deras nya uppgift att hjälpa småföretagarna?

Det kommer att vara svårt att låna pengar. I värsta fall dröjer det år innan bankerna igen kan klara sysslan som långgivare till företagen. En tanke som inte omedelbart kan avfärdas gäller om det tillfälligt ska kunna konstrueras nya källor för lönsamma investeringar inom energiområdet. Skulle dessa kunna inordnas i ett konjunkturstimulerande sammanhang? Ett system som snedvrider konkurrensen så lite som möjligt, exempelvis genom att stå öppet för alla små och medelstora företag upp till en viss omsättning.

Energimyndigheten bedriver teknikutveckling och kommersialisering i samverkan med företag. Företagen kommer att få svårt att finansiera sin del i denna typ av samverkan. För teknikutvecklingen skulle det normalt innebära att inriktningen mot mer långsiktig forskning skulle prioriteras under den ekonomiska oron, arbete där myndigheten kan ta merparten av finansieringen själv gentemot högskolevärlden. Behöver det vara så?

Risikkapitalbolagen har också svårt att finansiera nya satsningar. Sannolikheten för att ett tillräckligt ”moget” företag under uppbyggnad ska köpas upp av ett risikkapitalbolag blir lägre än tidigare. Risikkapitalbolagen behöver sina pengar för att möta investeringsbehov hos de företag som redan ingår i portföljen, eftersom dessa inte kan finansiera sig på marknaden. Detta gäller inte minst till defensiva satsningar till företag som får akuta problem.

Detta kommer också att få till konsekvens att företag som redan är etablerade på marknaden kommer att begära stöd hos myndigheten för att kunna fortsätta att utvecklas.

Företag som är i demonstrationsstadiet får det svårt. De behöver en del egenfinansiering för att få del av vårt stöd, vilket är i det närmaste omöjligt just nu. Kan stödet ges en annorlunda utformning under krisen?

7.3 Hushållen

Det är olämpligt att under krisen närma sig hushållen med idéer som innebär höga extrakostnader

Ett sätt är att ännu hårdare trycka på att ”Passa på”, när du ändå måste byta kyl, när du ändå ska bygga om, etc.

Det nya rotavdraget, hur kommer det att användas? Finns det bra idéer hur man kan spara pengar på sikt genom att ta hänsyn till energin i ombyggnaden? Finns det tips på ombyggnader som blir nästan omedelbart lönsamma med det nya skatteavdraget?

Vilka åtgärder ger mest i förhållande till pengarna, av de billiga åtgärderna, förstås. Att byta lampor? Att försöka ändra en del dåliga vanor?

Arbetet mot hushållen från energirådgivarna och andra som arbetar direkt mot hushållen måste kontinuerligt följas upp för att erfarenheter från lyckade insatser snabbt ska kunna spridas.

I det sammanhanget kan myndighetens planerade web-sida för klimat- och energiarbete under krisen komma till nytta.

Vårt mål – en smartare energianvändning

Energimyndigheten är en statlig myndighet som arbetar för ett tryggt, miljövänligt och effektivt energisystem. Genom internationellt samarbete och engagemang kan vi bidra till att nå klimatmålen.

Myndigheten finansierar forskning och utveckling av ny energiteknik. Vi går aktivt in med stöd till affärsidéer och innovationer som kan leda till nya företag.

Vi visar också svenska hushåll och företag vägen till en smartare energianvändning.

Alla rapporter från Energimyndigheten finns tillgängliga på myndighetens webbplats www.energimyndigheten.se

